

AĞRI İLİNDEKİ GÖÇLERİN YÖNLENDİRİLMESİNDE KAMU YATIRIMLARI VE YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN ÖNEMİ

Hayrettin ŞAHİN*

Öz:

“Kamu yatırımlarını ve yatırım teşvik belgelerini ülkeler, çeşitli sosyal ve ekonomik amaçlarını gerçekleştirmek için kullanmaktadırlar. Bu sosyal amaçlardan en önemlisi göçlerin yönlendirilmesidir. Ağrı ilinde göçlerin yönlendirilmesi için en fazla yatırım teşvik imkânı sunulmakta ve kamu yatırımları sürekli artırılmaktadır. Bu araştırmada, 2000-2014 yılları arasında yapılan kamu yatırımları ve yatırım teşvik imkânlarının göç ve göçün en önemli nedeni arasında yer alan istihdam-ışsızlık, gelir azlığı, kentsel hizmetlerin sınırlılığı üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Göç, istihdam, nüfus, kamu yatırımları ve yatırım teşvik belgeleri için oluşturulan tabloların analizi sonucunda kamu yatırımları ve yatırım teşvik belgelerinin göçü yönlendirme ve göçün nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik çok sınırlı bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur.”

Anahtar Kelimeler: Ağrı, Göç, İçgöç, Teşvik, Kamu Yatırımları

IMPORTANCE OF GOVERNMENT INVESTMENTS AND CERTIFICATES OF INVESTMENT INCENTIVES ON AĞRI PROVINCE IN THE DIRECTING OF IMMIGRATIONS

Abstract:

“In order to perform various social and economic goals, countries use government investments and investments incentive certificates. to be directed of immigrations is the most important of these social objectives. In the region of Ağrı, to be directed immigration, opportunity of investment incentives are more presented and government investments are consistently increased. In this research, the effects of Government investments which were made between 2000-2014 and opportunity of investment incentives over immigrations and its most important reasons, which are employment-unemployment, low-income, and limitedness of urban services, were assessed. After the analysis of tables created for population, migration, employment, public investment and incentive certificates, it is proposed that public investment and incentive certificates have limited effects on directing migration and abolishing the reason of migration.”

Key Words: Ağrı, Migration, Internal Migration, Incentive, Government Investment

* Sakarya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Doktora Öğrencisi, sahinhayrettin@gmail.com

1. GİRİŞ

Tarih boyunca göç, kişilerin ve ailelerinin hayatlarını düzeltme fırsatları sunmaktadır. Zengin ve fakir bölgelerin olması fakir bölgelerde yaşayan göçmenlerin motivasyonlarının artırmakta ve fakir bölgelerden zengin bölgelere sürekli kaçışlar görülmektedir (Larrison ve diğ., 2010).

Uluslararası Göç Örgütü göç kavramını şöyle tarif etmektedir: “Uluslararası bir sınırı geçerek veya devlet içerisinde yer değiştirmektir. Süresi, yapısı, nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler dâhildir” (İOM, 2009). Birçok bilim adamı tarafından göçün tanımı farklı şekillerde yapılmıştır. Ancak özetlemek gerekirse şöyle denilebilir; Göçler bazen nüfus ile kaynaklar arasındaki dengenin sağlanması için kendiliğinden oluşan (Tümertekin, 1984) bazen de zorunlu olarak meydana gelen nüfus hareketleridir. Göç nedenleri ise kabaca üç şekilde tarif edilebilir. Bunlar; doğal afetlerin sebep olduğu göçler, insanın hemcinsi ile olan mücadelesi sonucu yaşanan afetlerden dolayı göçler ve en sonuncusu da insanın kendi yaşamını ve ailesinin yaşamını daha iyi bir seviyeye getirmek için yaptığı göçlerdir (Kapu ve diğerleri, 2012).

Türkiye genelinde, 2012-2013 döneminde iç göç toplamda 2 534 279 kişidir. Türkiye’de iç göç bazı yıllarda azalma olsa da sürekli artmaktadır. Diğer yandan 2000 yılı verilerine göre Türkiye’ye yurt dışından 234 bin 111 kişi göç etmiştir. Bunlardan 103 bin 349 kişisi kadın olup 130 bin 762 si erkeklerden oluşmaktadır (TÜİK, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, 05,07,2014). 1960’tan 2008 yılına kadar Türkiye’den yurt dışına göç edenlerin sayısı ise 4,5 milyon olduğu tahmin edilmektedir (Koç Üniversitesi, 2009:2).

Türkiye genelinde 2001-2014/07 yılları arasında uygulanan yatırım teşvik belgeleri sayısı yabancı sermayede 2.632 iken yerli sermayede 43.084’dır. Yatırım teşvik miktarı ise yabancı sermaye de 80.593 milyon iken yerli sermaye 378.316 milyondur. Teşvikin doğrudan istihdama katkısı yabancı sermayede 255.407 iken yerli sermaye de 1.565.318’dir (Ekonomi Bakanlığı, 2014). Diğer taraftan 2000-2012 yılları arası Türkiye genelinde kamu yatırımları toplamı 291.669.422 bin Türk Lirası olarak gerçekleşmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2014).

Tüm ülkelerde birbirine yakın amaçlarla uygulanan ve temelde ise ülkedeki ekonomik ve sosyal sorunların giderilmesini hedef alan yatırım teşvikleri ve kamu yatırımları kamunun piyasa mekanizmasına müdahale araçlarının en önemlilerindedir (Çolakoğlu, 2012:4). ABD, AB ülkeleri içerisinde özellikle Doğu Avrupa ülkeleri, Çin ve Brezilya önemli derecede yatırım teşvikleri sunmaktadır (Eser, 2011:52). Her ülkenin kendine has yatırım teşvik sistemi bulunmaktadır. Yatırım teşvikleri gelişen ülkelerde daha çok görülmektedir. Çin, Brezilya ve Doğu Avrupa ülkeleri yatırımları çekmek için aralarında yarışmaktadırlar.

Ekonomi Bakanlığı tarafından yatırım teşviklerinin amaçları sosyal ve ekonomik olarak ikiye ayrılmıştır. Göç, altyapı, işsizlik ve doğal afetler sosyal amaçlar olarak sıralanmış, ekonomik amaçlar olarak da, ekonomik istikrar ve ekonomik büyüme gösterilmiştir (Çolakoğlu, 2012:5). Göçün sebepleri irdelendiğinde, kamu yatırımları ve yatırım teşvik uygulamalarının ekonomik ve sosyal amaçlar ile örtüştüğü görülmektedir Göçün istihdam ve gelir durumuyla, istihdam ve gelir durumunun kamu yatırımları ve yatırım teşvikleriyle arasında çok yakın bir ilişkisi

olduğu açıktır. Kamu yatırımları ve yatırım teşvikleri her il için yeni istihdam alanı ve yeni fırsatlar demektir. Hem kamu yatırımı ile yapılan faaliyetler sırasında istihdam oluşturulurken hem de kamu yatırımları yapıldıktan sonra istihdam farklı şekilde devam etmektedir. Mesela: Bir okul yapıldığı zaman okul inşaatında çalışanlar istihdam edilmektedir. Bitirildikten sonra da öğretmenler ve diğer çalışanların istihdamı sürekli olmaktadır. Yatırım teşvikleri sonucu işyeri açılması ile de aynı sonuç veya daha fazlası elde edilir. Çünkü kamu yatırımları genelde üretim odaklı olmazken yatırım teşvikleri üretim odaklıdır. İstihdam ve ekonomik iyileştirme açısından kamu yatırımlarından daha etkili olduğu söylenebilir.

Araştırmanın amacı Ağrı ili için yapılan yatırım teşviki ve kamu yatırımlarının göçün önemli itici faktörlerinden olan istihdam azlığı ve işsizliğe olumlu katkılarının olup olmadığını araştırmaktır. Bu çerçevede şu iki hipoteze dayanak aranmaktadır.

-Ağrı ilinde kamu yatırımlarının ve yatırım teşvik belgelerinin istihdamın artmasına ve göçün azalmasına olumlu katkısı sınırlıdır.

-Ağrı ilinde Kamu yatırımları ve yatırım teşvikleri ile kırdan kente göç teşvik edilmektedir.

Bu hipotezi sağlamlaştırmak için ulaşılabildiği kadarıyla kamu yatırımları ve yatırım teşvik belgeleri, istihdam ve göç verilerine ulaşılmış, veriler arasında analizler yapılarak yorumlanmıştır. Göç verilerinin 2008 yılına kadarki kısmında kısıtlılıklar bulunmaktadır. Mesela, 1990 ve 2008 yılları arasında toplam üç veri bulunmaktadır. Bu veriler 1990, 2000 nüfus sayımı ile 2008 yılındaki adrese dayalı nüfus sayımından oluşmaktadır. Diğer taraftan yatırım teşvikleri ve kamu yatırımları ile ilgili veriler de sınırlıdır. Elde edilen kamu yatırım verileri 2000-2012, yatırım teşvik verileri ise 2001-31.07.2014 yılları arasında kapsamaktadır. Ancak yatırım teşviklerinin ve kamu yatırımlarının Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri devam ettiği bilinmektedir.

1.2. Ağrı İlinde İç Göç

Ağrı ili sürekli göç veren bir ildir. Öyle ki 1965 yılında Ağrı ilinin nüfusu 246.961 iken Türkiye'nin nüfusu 31.391.421'dir. 1965 yılında Ağrı ili Türkiye nüfusunun %0,78 ini oluştururken 2000 yılında %0,77'sini oluşturmaktadır. 2013 yılında ise Ağrı ilinde doğum oranlarının Türkiye genelinden yüksek olmasına rağmen Ağrı ilinin Türkiye nüfusuna oranı %0,71'e gerilemiştir. Diğer yandan her yıl artarak devam eden Ağrı ili nüfusu 2012 yılından sonra gerilmeye başlamıştır. 2012 yılı nüfusu 2011 yılından 2013 yılı nüfusu ise 2012 yılından daha düşüktür (TÜİK, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, 05,07,2014).

Tablo-1: Türkiye ve Ağrı İlinde Doğum Sayıları, Oranları ve Ağrı'nın TR Nüfusuna Oranı

	Ağrı		Türkiye		TRA21/TR		
Yıllar	Doğum Sayısı	Nüfusu	Doğum Sayısının Nüfusa Oranı	Doğum Sayısı	Nüfusu	Doğum Sayısının Nüfusa Oranı	Ağrı Nüfusunun TR'ye Oranı

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 46 Kasım – Aralık 2014

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

2013	16258	551177	0,029497	1283062	76667864	0,016735	0,007189
2012	16582	552404	0,030018	1279864	75627384	0,016923	0,007304
2011	16644	555479	0,029963	1241412	74724269	0,016613	0,007434
2010	17310	542022	0,031936	1255937	73722988	0,017036	0,007352
2009	16560	537665	0,0308	1263289	72561312	0,01741	0,00741
2008	15103	532180	0,028379	1294227	71517100	0,018097	0,007441
2007	15684	530879	0,029543	1289016	70586256	0,018262	0,007521

Kaynak: TÜİK. Doğum İstatistikleri. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/demografiapp/dogum.zul>, 07,07,2014.

Ağrı ilinde doğum oranları sabit sayılabilir. Çünkü ara sıra dalgalanma olsa da 2007 yılı ile 2013 yıllarında yani verilerin ilk yılı ile son yılı arasındaki fark çok düşüktür ve diğer yandan diğer yılların oranları da bu yıllara yakındır. Ancak Türkiye genelinde sürekli bir azalış olduğu çok açıktır. Bu durum bölgeden çok sayıda göç eden bulunduğunu açıklamaya yardımcı olabilir.

TRA2 Bölgesi için Kapu'nun (2012) koordinatörlüğünde yapılan araştırmaya göre “1970 ve 1990 arasında çok yoğun bir göç yaşandığı mülakatlarla ortaya konulmuştur”. Bu araştırmada göç nedenlerinin birincisi ekonomiktir; yani işsizlik ve gelir azlığından kaynaklanmaktadır. Diğer önemli nedenler sırasıyla; eğitimin ve sosyal yaşamın yetersizliği, akrabaların göç etmesi ve akrabalarından gelen olumlu bilgiler ile sağlık hizmetlerinin az olmasıdır.

Bir araştırmacı “1970’lerdeki sağ-sol çatışması ve 1990’lardaki terör sorunu” göçlerin tetikleyicisi olmuştur derken (Kapu ve diğerleri, 2012). Yapılan başka bir araştırmaya göre ise TRA2 deki göçlerin asıl nedeninin güvenlik olmadığı ortaya konulmuştur. 1995-2000 yılları verilerine göre güvenlik nedeni ile en çok göç eden 10 il arasında Ağrı ili girmemiştir. Diğer yandan en fazla güvenlik nedeni ile göç veren il İstanbul’dur. İstanbul’u Diyarbakır takip etmektedir. Diyarbakır’da 1995-2000 yılları arasında göç edenlerin nüfusa oranı % 2,32 ve güvenlik nedeni ile göç edenlerin göç edenlere oranı ise %7,92’dir (Kocaman, 2008:54-57).

Tablo-2: Doğum Yeri ve İkamet Yeri Ağrı İli Olanlara İlişkin Veriler

Doğum ve Yaşam Yeri Göre Tasnif	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007
Ağrı Nüfusuna Kayıtlı Olup Ağrı’da Yaşayanlar	509.176	508.518	509.021	506.083	501.011	496.104	491.776
Ağrı Dışında Nüfusa Kayıtlı Olup Ağrı’da Yaşayanlar	41335	43227	46073	35742	36453	36052	39055
Ağrı Nüfusuna Kayıtlı Olup Ağrı Dışında Yaşayanlar	525831	501834	475828	453632	431329	411431	392683

Kaynak: TÜİK. Göç Verileri. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, 05,07,2014.

Yukarıdaki tabloda Ağrı nüfusuna kayıtlı olup başka ilde yaşayanların Ağrı ilinde yaşayıp Ağrı nüfusuna kayıtlı olanlardan daha fazla olduğu görülmektedir. Dışardan Ağrı iline çok fazla göç gelmediği rakamlara bakılarak söylenebilir. Ağrı iline göç edenler genelde çevre illerdedir. Bu kişilerin memur ve öğrenci olmaları Ağrı'yı tercih etmelerinde büyük bir etkidir. Üniversitedeki öğrencilerin ve memurların memleketlerine yakın yerlerden geldiği ya da ağ ilişkilerine sahip olduğu üniversite kurumunda tespit edilmiştir. Ağrı üniversitesinde, ailesi Ağrı'dan göç edenlerin göç ettikleri yerden ağ ilişkileri nedeni ile ağrı üniversitesini tercih ettiği görülmüştür.

Tablo-3: Ağrı Nüfusuna Kayıtlı Olup Başka Şehirde Yaşayanların Sayısı (İlk Beş İl)

Yaşanılan Şehir	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007
İstanbul	156.992	148.290	139.485	131.230	124.368	117.157	109.687
İzmir	70.022	67.507	65.743	64.188	61.372	58.843	55.643
Kocaeli	40.906	38.886	37.422	36.022	34.381	32.950	30.903
Bursa	25.915	24.449	22.849	21.082	19.498	18.377	16.225
Ankara	23.003	21.553	19.806	18.102	16.640	15.769	14.373

Kaynak: TÜİK. ADNKS Verileri. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, 05,07,2014.

Ağrı ili nüfusuna kayıtlı olup Ağrı dışındaki bir ilde yaşayanlar en fazla İstanbul'da ikamet etmektedir. Göç sıralamasında da İstanbul en başta bulunmaktadır. Ağrı 2007-2013 yılları arasında en çok İstanbul'dan göç almaktadır.

Tablo-4: Ağrı İlinin En Çok Göç Verdiği 10 İl

İller	2012-13	2011-12	2010-11	2009-10	2008-09	2007-08	Toplam
İstanbul	7404	7176	6239	5968	6237	7105	40129
İzmir	1871	1884	1816	1800	2072	2460	11903
Ankara	2376	2002	1914	1599	1623	2078	11592
Bursa	1382	1428	1325	1178	943	1611	7867
Van	1133	1277	1107	849	1126	1107	6599
Kocaeli	1187	1070	972	1059	991	1242	6521
İğdir	614	874	856	750	603	327	4024
Aydın	520	554	494	441	539	736	3284
Eskişehir	592	492	498	428	288	528	2826
Erzurum	439	600	436	515	416	304	2710
Ağrı'nın Verdiği Toplam Göç	28477	27984	25182	22966	22613	27450	154672
Ağrı'nın Aldığı Toplam Göç	14725	12856	15508	14950	12115	12195	82349

Kaynak: TÜİK. Göç Verileri. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, 11,07,2014.

Ağrı'dan İstanbul'a olan göçler kriz döneminde azaldığı sonraki yıllarda tekrar arttığı görülmektedir. Büyükşehirlerin göç açısından doygunluğa ulaşması, iş olanaklarının azalması göçleri azaltabilir. Bu durum kriz yıllarında kendisini iyice gösterir. Küresel krizlerden en çok büyükşehirlerin etkilenme olasılığı olduğu için büyükşehirlerde iş olanakları azalır ve bu da göç alma potansiyelini düşürür.

SERKA Kalkınma Ajansı'nın proje desteği ile yapılan araştırmaya göre Ağrı ili başta İstanbul olmak üzere genel olarak büyükşehirlere göç vermektedir. İstanbul'u sırasıyla Ankara, İzmir, Kocaeli ve Bursa izlemektedir. Bu illerin yanı sıra Erzurum ve Van gibi çevredeki illere de göç vermektedir (Kapu ve diğerleri, 2012:25).

Ağrı ilinde göç edenler arasında kırsal alandan göç edenler şehirden göç edenlerden daha az görünmektedir. Ancak aşağıdaki tabloya bakıldığında kırsal alanda sürekli bir azalma görülürken şehir nüfuslarında sabitlik veya da artış görülmektedir. Bu durum kırdan gelenlerin geriye dönmedikleri anlamına gelebilir. Diğer taraftan kentten kente göç edenler ise daha mobil olduğu söylenebilir. Çünkü bir yandan kent nüfusları azalmamakta diğer yandan ise kentten kente göçler kırdan kente olan göçten daha fazla olmaktadır.

Tablo-5: Ağrı İlinde İkamet Edenlerin Yerleşim Yerlerine Göre Nüfus Dağılımı

Yıllar	İl/İlçe Merkezleri			Belde/Köyler		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi						
2013	294705	154386	140319	256472	131775	124697
2012	292525	154071	138454	259879	133419	126460
2011	290904	155454	135450	264575	135886	128689
2010	275785	144536	131249	266237	135982	130255
2009	269147	142793	126354	268518	137207	131311
2008	265714	139932	125782	266466	136576	129890
2007	282361	147850	134511	248518	127393	121125
Genel Nüfus Sayımları						
2000	252309	138049	114260	276435	135846	140589
1990	158758	86687	72071	278335	134640	143695
1985	141852	81507	60345	279279	136981	142298
1980	108414	63355	45059	259595	129958	129637
1975	92386	55427	36959	237815	121249	116566
1970	72573	43068	29505	217738	109185	108553
1965	53420	31937	21483	193541	98459	95082

Kaynak: TÜİK. ADNKS Verileri. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, 15.07,2014.

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı üzere, Ağrı ili nüfusu sürekli şehirleşme eğilimindedir. Köylerin nüfusu azalırken şehirlerin nüfusu artmaktadır. Köyden şehre şehirden diğer bir şehre göç söz konusu olabilmektedir. Bu durumu kademeli göç kavramı ile açıklayabiliriz.

Uzak yerlere göç etme riskini almak istemeyen kişiler en yakın ilçeye oradan da ile veya büyükşehir göç edebilmektedirler. Herkes için bu durum aynı olmayabilir. Bazı kişiler direkt uzak, büyük şehirlere göç ederken bazıları en yakın şehre göç edebilmektedir. Kişilerin köyden şehre veya şehirden şehre göç etmelerinde kamu yatırımlarının ve yatırım teşvik belgelerinin etkisi olabilir. Çünkü kamu yatırımları ve yatırım teşvik belgeleri genelde şehir merkezlerinde karşılık bulmaktadır. Ayrıca merkez-çevre göç kuramı açısından tabloya bakıldığında ucuz işgücü oluşturmak için kişilerin şehre veya büyükşehir etrafına toplandığı söylenebilir.

1.3. Ağrı İlinde Yatırım Teşvik Belgeleri ve Kamu Yatırım Tahsisleri

Hükümetler bir taraftan göçün getirmiş olduğu altyapı yetersizliği, işsizlik, güvenlik gibi sorunlar için kamu yatırımı ayırırken diğer taraftan da göçmenlerin göç etmemeleri için kamu yatırımı ve yatırım teşvikleri üzerinde durmaktadırlar (Jandl, 2007). Kamu yatırımları ve yatırım teşviklerinin göç alan yerlere yapılması şehirlerin daha düzenli kurulmasını ve yatırımların verimli olmasını sağlayabilir. Mesela İstanbul'da yapılan bir yolu bin kişi kullanırken bu yolun Ağrı'da yapılması durumunda yüz kişi kullanabilir. Sonraki diğerine göre daha verimsiz görünebilir. Diğer yandan göç eden bölgeye kamu yatırımlarının ve yatırım teşvik belgelerinin verilmesi göçün gelmesini önleyebilir. Büyükşehirlerde büyük yatırımlara gerek kalmayabilir. Mesela; İstanbul'da yer altından yolların yapılması denizlerin üzerinden ve altından köprülerin geçirilmesi büyük maliyettir. Bu maliyetler ile çok göç veren birçok ilde göçe sebep olan kamu hizmetleri ve altyapı yetersizlikleri giderilebilir. Bu görüşlerin her ikisi de hükümetler tarafından cevap bulmuş olmalı ki her iki yönde de çalışmalar mevcuttur. Kamu yatırımları genelde insanların çokluğuna göre yapılırken yatırım teşvikleri göç veren, geri kalan bölgelere uygulanmaktadır. Yani az nüfuslu, ekonomik anlamda geri kalmış bölgelere daha çok yatırım teşviki verilmektedir. Her ne kadar net göç oranları yüksek (artı yönde) büyük illerde kamu yatırımları net göç oranları düşük (eksi yönde) bölgelere göre daha yüksek görülse de kişi başı kamu yatırımları net göç oranlarının düşük olduğu yerlerde daha yüksek görülmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014). Yani İstanbul'da kişi başı kamu yatırımları Ağrı ilinden az olmasına rağmen tümünden bakıldığında İstanbul'daki kamu yatırımları Ağrı'dan çok yüksektir.

Yatırım teşvikler il il ayrıldığı gibi bölgesel olarak ta farklılıklar göstermektedir. 2004 yılında çıkarılan teşvik yasası ile yatırım teşvikleri ile ilgili 4 ayrı ana bölge oluşturulurken 2012 yılında yeni yatırım teşvik sistemi ile 6 ayrı kısma ayrılmıştır. Her yatırım teşvik yasası ile de değişik teşvikler verilmektedir. 2012 yılındaki yatırım teşvik sistemine göre bölgede en az 500 bin TL tutarında sabit yatırım (bina, arsa, makine vb.) yapıldığında;

- Kurumlar/Gelir Vergisi İndirimi
- Sigorta Primi İşveren Hissesi Desteği
- Sigorta Primi İşçi Hissesi Desteği (sadece 6. Bölge için geçerli)
- Gelir Vergisi Stopajı Desteği (sadece 6. Bölge için geçerli)
- Yatırım Yeri Tahsisi
- Kredi Faiz Desteği
- KDV İstisnası
- Gümrük Vergisi Muafiyetinden yararlanılabilmektedir.

Tablo-6: Bölgesel Yatırım Teşvik Araçları ve Uygulaması

Bölgesel Yatırım Teşvik Araçları		1. Bölge	2. Bölge	3. Bölge	4. Bölge	5. Bölge	6. Bölge
KDV İstisnası		Var	Var	Var	Var	Var	Var
Gümrük Vergisi Muafiyeti		Var	Var	Var	Var	Var	Var
Vergi İndirimi Yatırıma Katkı Oranı (%)	OSB d	15	20	25	30	40	50
	OSB i	20	25	30	40	50	55
Sigorta Pirim İşveren Hissesi Destek Süresi	OSB d	2 yıl	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl
	OSB i	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl	12 yıl
Yatırım Yeri Tahsis		Var	Var	Var	Var	Var	Var
Faiz Desteği		Yok	Yok	Var	Var	Var	Var
Gelir Vergisi Stopajı Desteği		Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	10 yıl
Sigorta Pirimi İşçi Hissesi Destek Süresi		Yok	Yok	Yok	Yok	Yok	10 yıl

Kaynak: İçdir Valiliği, 2013.

Tablodan da anlaşılacağı gibi en çok yatırım teşviki altıncı bölgeye verilmektedir ve Ağrı ili altıncı bölgede bulunmaktadır. Yatırım teşviklerinin uygulama biçimi, kullanılan enstrümanlar ve yöntem bakımından gelişmelere göre hızla adapte edilebilen dinamik bir müdahale aracı olması, teşvikleri ekonomik ve sosyal sorunların çözümünde önemli bir konuma getirmiştir (Çolakoğlu, 2012:4). Kalkınmak, gelişmek, nüfusunu yönlendirmek, göçleri kontrol altına almak, istihdamı artırmak, eğitim seviyesini yükseltmek isteyen ülke, çeşitli kamu yatırımları ve yatırım teşviklerine büyük önem vermektedir.

Yatırım teşviklerine başvurmanın asıl nedeni, piyasa aksaklıklarının giderilmesine yöneliktir (Eser, 2011:11). Bazı bölgeler konum itibari ile diğer bölgelerden öndedir ve bu durum geri kalmış bölgelerin aleyhine işlemektedir. Bu adaletsizliği gidermek, göçleri yönlendirmek, istihdamı artırmak için geri kalan bölgelere yatırım teşvikleri uygulanmaktadır.

Teşvikler, teşvik edilen ekonomik faaliyetin salt girişimciye değil tüm ekonomik ve sosyal fayda nedeniyle kullanılmaktadır (Eser, 2011:10). Bu teşvik ve yatırımlar, göçün yönlendirilmesini sağlamakta yani göçün sebeplerinden olan işsizlik ve gelir azlığını önleyerek olumlu katkıda bulunmaktadır.

Her ne kadar teşvik nedeniyle oluşan nitelikli elemanlar daha sonra teşvik verilen yeri terk edip kendisi için daha fazla kazancın olduğu yerlere göç etse de sonuçta o kişinin kazancına olumlu katkı sağlamış, diğer taraftan nitelikli elemana ihtiyaç duyan yerlere eleman sağlamış olmaktadır. Kişinin niteliksiz şekilde göç etmektense nitelikli göç etmesi hem toplum için hem de kişinin kendisi için faydalıdır.

Sosyal kazançlarının yanında Ar-Ge kapasitelerinin artırılması bunun sonucunda yeni teknolojilerin elde edilmesi, uluslararası boyutta rekabet gücü kazanmak da şirketler ve bölgelerin gelişmesi açısından önemlidir.

Uluslararası ticaretin gelişmesi ile birlikte teşviklere yenilikler eklenmiş bir yandan yabancı sermayenin gelmesine yönelik teşvikler uygulanırken diğer yandan da bölge için uygun üretim altyapısı oluşturmaya yönelik yatırımlar hız kazanmıştır. Yani teşviklerin beraberinde

altyapı çalışmaları da devam etmektedir. Kamu yatırımlarının teşviklerle beraber artması bunun göstergesidir.

Türkiye’de uygulanan çeşitli teşvik sistemleri mevcuttur. Bunlar; genel, stratejik, büyük ölçekli ve bölgesel yatırım teşvikleridir. Bunlar dışında KOSGEB, İŞKUR, kalkınma ajansları, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu tarafından da değişik teşvikler sunulmaktadır. Bu teşvik sistemlerinin her birinin şartları ve düzenlemeleri ayrı ayrıdır. Ekonomi bakanlığından alınan veriler doğrultusunda oluşturulan Ağrı ili yatırım teşvik belgeleri tablosu; genel, stratejik, büyük ölçekli ve bölgesel yatırım teşvik belgelerinden meydana gelmektedir.

Tablo-7: Ağrı İlinde Yatırım Teşvik Belgelerinin ve Kamu Yatırım Tahsislerinin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Yatırım Teşvik Belgeleri*			Kamu Yatırım Tahsisleri (bin)**
	Belge Adedi	Yatırım Miktarı (Milyon)	İstihdam Sayısı	
2001	4	555	40	21569
2002	2	10	10	43091
2003	3	3	50	24287
2004	3	2	210	17998
2005	4	4	20	43573
2006	3	4	58	51110
2007	6	22	218	61711
2008	4	6	30	44113
2009	7	13	126	86999
2010	16	38	469	121808
2011	19	75	303	280023
2012	17	76	1708	268942
2013	15	69	585	-
2014/07	14	58	212	-
Toplam	117	935	4039	1065224

*Kaynak: *Ekonomi Bakanlığı. 2014. **Kalkınma Bakanlığı. 2014.*

Yatırım teşvik belgelerinin sayısı, yatırım miktarı ve istihdam verilerine bakıldığında sert iniş çıkışların olduğu görülür. Ancak ilk beş yıl ile son beş yıl arasında olumlu derecede artış olduğu söylenebilir. Kamu yatırım tahsisleri içinde durum benzerdir. Bazı yıllar azalırken bazı yıllar artmıştır. Ancak kamu yatırım tahsislerinde ilk yıl ile son yıl arasında nerede ise 10 kat olumlu yönde fark bulunmaktadır.

Tablo-8: Ağrı ilinde 2011 ve 2012 Yıllarında Yapılan Kamu Yatırımlarının Sektörlere Göre Dağılımı (bin)

Yıllar	Tarım	Madencilik	İmalat	Enerji	Ulaştırma ve Haberleşme	Turizm	Konut	Eğitim	Sağlık	Diğer Kamu Hizmetleri	Toplam
2012	32.560	153	-	930	39.225	50	80.894	51.351	8.100	55.679	268942
2011	31.879	4.656	911	7	29.148	100	124.449	57.366	4.070	27.437	280023

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı. 2014.

Yukarıda belirtilen yıllarda kamu yatırımlarında Ağrı ilinde en fazla konuta önem verilmiştir. Aynı yıllarda konut yatırımları ülke genelinde hız kazanmıştır. Bunun yansıması da kamu yatırımlarında bariz bir şekilde görülmektedir. Ağrı ilinde “Son yıllarda yapılan lojman ve afet konutları ile TOKİ’nin gerçekleştirdiği toplu konut projelerinin yanı sıra özel sektörün de bu alandaki yatırımları dikkat çekmektedir” (Tutar ve diğerleri, 2012:53). Konut sektörünü sırası ile eğitim, ulaştırma-haberleşme ve tarım izlemektedir. Bu yatırımlar sektörel sıralama bakımından dönem dönem değişme durumundadır. Çünkü bütçeden belirli miktarda yatırım gelmekte ve bu yatırım önemli olarak görülen sektörlerle kanalizasyon edilmektedir. Mesela; 2014 yılında inşa halinde olan şehir hastanesi tamamlandığında o yıl tahmini olarak en yüksek kamu yatırımı sağlık için söz konusu olabilir oysaki yukarıdaki tabloda sağlık sektörünün payı oldukça düşük görülmektedir.

İkinci sırada eğitim bulunmaktadır. Okullaşma oranlarını yüksek tutmak ve 12 yıl zorunlu eğitim vermek, eğitim alanında birçok yatırım yapılması ile olanaklı hale geleceğinden bu yöndeki yatırımlar birkaç yıl artarak devam edebilir. Türkiye’de kamu yatırımlarında en yüksek payı son iki yıldır ulaştırma ve haberleşme sektörü almaktadır. Ulaştırma ve haberleşme sektörü ülkede en büyük kamu yatırımına sahipken bu bölgede üçüncü sırada yer almaktadır. Ülke genelinde, hükümet politikası olarak ulaşımaya büyük önem verilmesinden kaynaklanmaktadır.

Ağrı ilinde, çalışanların çoğunun tarım sektöründe olması ve tarım sektörünün bölge ekonomisi için önemli görünmesi tarıma yönelik kamu yatırımlarını çoğaltmaktadır. Tarım sektörü ülke genelinde en çok kamu yatırımı alan üçüncü sektör iken bu bölgede dördüncü sıradadır. Diğer taraftan bu bölgede tarım sektöründe çalışanlar da sürekli azalmaktadır, ancak hala çalışanların büyük bölümünü kapsamaktadır. Bu bölgede tarım, hayvancılığa (Hayvancılık sektörü olarak tarımın içerisindedir) yönelik yapılmaktadır. Hayvanları beslemek için ot, arpa, yulaf vb. ürünler üretilmektedir. Aynı zamanda şeker fabrikaları için şeker pancarı, temel besin kaynağı olarak ta buğday üretimi gerçekleştirilmektedir.

1.4. Kamu Yatırımı ve Yatırım Teşviklerinin Göçün İtici ve İletici Etkenlerine Tesiri

Göçün itici faktörlerinin azaltılması kamu yatırımları ve teşviklerinin asıl amaçları arasında yer aldığından bu başlık altında bu faktörlerde ne gibi değişiklikler olduğu araştırılmaya çalışılmıştır. İtici faktörler olan topraksızlık ve tarımda makineleşme, güvenlik sorunları, düşük gelir, istihdam azlığı ve kentsel hizmetler ayrı ayrı Ağrı ili özelinde değerlendirilmiştir.

İletici faktörler göçün oluşmasını kolaylaştırmaktadır. İletici faktörlerden kasıt hava, kara, deniz ulaşımı ile medya, telefon vb.dir. Bu faktörler göçü önemli derecede etkilediği söylenebilir. Bir yandan itici faktörler giderilemezken diğer yandan iletici faktörlerin gelişmesi göçün artmasına sebebiyet verebilir.

Ağrı ili için itici faktörler olan topraksızlık, tarımda makineleşme, düşük gelir, istihdam azlığı ve kentsel hizmetlerde Türkiye geneli düşünüldüğünde en düşük seviyede olduğu TÜİK verilerinden anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan iletici faktörler açısından çok geri olduğu söylenemez karayolu özellikle çok gelişmiştir ve hava limanı da hizmete girmiştir. Diğer yandan tv., telefon, internet vb. haberleşme araçlarına ulaşım oldukça kolaylaşmıştır. İletici etkenlerin gelişmesi itici faktörlerin giderilmesinden daha ileri seviyede olduğu söylenebilir.

Yatırım teşvikleri ve kamu yatırımları göçleri, şehirden şehre olmasından daha çok kırdan şehre etkileyebilir. Göç edenlerin birçoğunun göç etme süreçleri izlendiğinde önce kırdan şehre göç etmekte daha sonra şehirden şehre göçe yönelmektedir. Bu durum şehirden şehre göç olmuyor anlamına gelmemelidir. Çünkü verilerde şehirden şehre göçler daha fazladır. Kamu yatırımları özellikle kent alanlarına yönelik olduğu görülebilir. Köylere getirilen içme suyu, kanalizasyon, sulama vb. hizmetlerin kamu yatırımlarındaki oranları oldukça düşük olduğu kamu yatırımları tablosundan anlaşılabilir. Dolayısı ile kamu yatırımları şehirlere daha fazla olmakta ve bu da köydekilerin şehre göç etmesinde önemli bir sebep teşkil edebilmektedir.

1.4.1. Toprak Yetersizliği ve Tarımda Makineleşme

Kamu yatırımlarının toprak kıtlığını iyileştirmede direkt etkisi olmayabilir ancak sulama barajları, dere ıslahları, tohum ve gübre destekleri ürünlerin artışında etki edebilir ve az topraktan daha çok ürün almalarını sağlayabilir. Teşviklerle daha çok geleneksel tarımdan ayrılarak işletme biçiminde tarım yapan işletmeler yararlanabilmektedir ve tarımın gelenekselden çıkarılıp işletme biçimine getirilmesi için hibeler kullanılarak teşvik edilmektedir. Makine alımları için de çeşitli destekler mevcuttur. Özellikle kalkınma ajansları vasıtası ile birçok kişi tarım alet almaktadır. Kamu yatırımlarının ve yatırım teşviklerinin sınırlı da olsa toprağın verimliliğine ve tarımda makineleşmeye olumlu katkı sağlayabileceği düşünülebilir (AGTHİM, 2013).

2012 yılında Ağrı ilinde gıda, tarım ve hayvancılık için gerçekleştirilen destekler şunlardır; a) organik tarım desteklemesi (buğday, arpa, yonca, çayır, mercimek, korunga, fiğ, ayçiçeği, nohut) 3.183.431,23 TL, b) çiftçi kayıt sistemi destekleri (yem bitkileri, sertifikalı tohum kullanımı, sertifikalı fidan kullanımı, hububat piri, yağlık ayçiçek ödemesi, mazot-kimyevi gübre, toprak analizi) 38.044.051,45 TL, c) hayvancılık desteklemeleri (manda, kovan, besilik sığır, anaç sığır, anaç koyun, buzağı, çiğ süt) toplam 17.767.758 TL'dir (AGTHİM, 2013:18-20-27).

Tablo-9: Ağrı İli Bitkisel Üretim İstatistikleri

Yıl	Toplam Alan (Dekar)	Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünle rin Ekilen Alanı (Dekar)	Nadas Alanı (Dekar)	Sebze Bahçeleri Alanı (Dekar)	Meyveler, içecek ve baharat bitki lerinin alanı (Dekar)
2013	3593802,00	2492274,00	1092602,00	7983,00	943,00
2012	3689460,00	2462083,00	1217951,00	8208,00	1218,00
2011	3535986,00	2408680,00	1118550,00	7985,00	771,00
2010	3491364,00	2477856,00	1003629,00	9125,00	754,00
2009	3445869,00	2480776,00	958669,00	5965,00	459,00
2008	3321058,00	2499615,00	815594,00	5400,00	449,00
2007	4009301,00	2386823,00	1617923,00	4191,00	364,00
2006	3603076,00	2355572,00	1235778,00	11196,00	530,00
2005	3537250,00	2410650,00	1115010,00	11060,00	530,00
2004	3541300,00	2379310,00	1152170,00	9340,00	480,00
1999	3581700,00	2523260,00	1048320,00	9360,00	760,00
1995	3330030,00	2153600,00	1169770,00	6020,00	640,00

Kaynak: TÜİK. Bitkisel Üretim İstatistikleri. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>, 21.06.2014.

Tablodan anlaşılacağı üzere köylerdeki nüfus azalmalarına rağmen ekilen alanlar azalmamaktadır. Birçok çiftçi makinelerin de yardımı ile daha çok yeri daha az işgücü ile verimli şekilde işleyebilmektedir. Tarımdaki gizli işsizlik göçler yolu ile azalmakta kayıtlı işsizlerin sayısı artmaktadır. Son yıllarda (2010-2013) ekonomideki iyileşmeye bağlı olarak işsizliğin azalamamasının önemli etkenlerinden birisi bu olabilir.

Ağrı ilinde 2012 yılında tarım alanında toplam 16 proje uygulamaya konulmuştur, toplam proje bedeli 1.190.497, toplam harcama ise 1.031.844'tür. 16 proje içerisinde yer alan kırsal kalkınma yatırımlarının desteklenmesi projesi dahilinde 9 proje sunulmuş bu projelerden 1'i imzalanmamış, 1'i iptal edilmiş ve 7 proje uygulanmak üzere imzalanmıştır. 9 projenin toplam tutarı 3.918.921 iken talep edilen hibe miktarı 1.490.273'tür. Yine aynı dönemde hibe verilen makine destek miktarı ise 1.194.032'dir (AGTHİM, 2013:49-50).

Tablo-10: 1991-2013 Yılları Arası Ağrı İlinde Traktör, Biçerdöver Çeşit ve Sayıları ve Diğer Tarım Aletleri Sayıları

T.Çeşidi	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002
51-70 B	1561	1483	1349	1085	994	1003	992+1*	962	875	802	790	776
70 B +	4969	5018	4804	4662	4075	4033	4007	3946	3842	3754	3771	3741
	2001	2000	1999	1998	1997	1996	1995	1994	1993	1992	1991	
25-34 B	6	10	15	15	15	20	20	25	25	49	25	
35-50 B	597	610	610	610	591	602	576	629	670	836	703	
50 B +	3038	3016	1728	1721	1693	1703	1703	1731	1891	1933	2043	

Biçerdöver Çeşidi	2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006-2000	
Biçerdöver (0-5 Yaş)	6	6	6	3	1	1	1	Yok	
	1999	1998	1997	1996	1995	1994	1993	1992	1991
Kendi Yürür Biçerdöver	3	6	6	6	7	10	10	10	11

Diğer Tarım Alet ve Makinaları Toplam Sayıları

2013	2012	2011	2010	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002
49052	47382	46912	43417	37505	37817	38320	37764	39279	39421	40631	40599
2001	2000	1999	1998	1997	1996	1995	1994	1993	1992	1991	
33025	33804	26845	27131	27109	29821	30645	33171	36583	38207	39141	

*not: tek akslı bir traktör bulunmaktadır. Yeni kategori açmamak için o sayıya dahil edilmiştir.

Kaynak: TÜİK. Tarım Alet ve Makine Sayıları. İBBS-Düzey3 (il)
<http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/tarimalet.zul>, 19,08,2014.

Tabloya göre traktör sayısı sürekli artarken biçerdöver ve diğer tarım aletlerinde azalma söz konusudur. Traktörün tarımın her alanında kullanılması traktör sayısının devamlı artmasında en büyük etkene sahiptir. Diğer taraftan biçerdöver ve diğer tarım aletlerindeki azalışın ayrı sebepleri bulunmaktadır. Biçerdöverin azalması tarım bakanlığı yetkililerin açıklamasına göre bölgedeki halkın tarımdaki işleri azaltıp hayvancılık işine yönelmesi ile açıklanırken diğer tarım aletlerinin azalması ise tarımdaki yeni aletlerin çıkması ile açıklanmaktadır. Mesela karasaban ve orak alet olarak 1990'lı yıllara kadar bölgede yaygın olarak kullanılmış bu yıllardan sonra bu aletler yerini traktör arkasına takılan aletlere bırakmıştır. 1990'lı yıllarda karasaban sayısı çokken pulluk sayısı azdır. Pulluk daha fazla iş yapabilme kapasitesine sahip olduğundan pulluk sayısı karasaban sayısından şimdiki dönemde daha azdır. Karasaban ve benzeri eski aletlerin miadını doldurması TÜİK'in kategorize ettiği diğer tarım aletlerinin yıllara göre azalmasının ve sonra tekrar yükselmesinin en büyük sebeplerindendir. 1991-2013 yılları arasında tarım aletlerinde bir değişim gerçekleşmiştir.

Tarımda makineleşme, Gıda ve Tarım Bakanlığı ve Kalkınma Bakanlığı tarafından teşvik edilmektedir. Kısmi hibe yoluyla kişilere tarım makineler ve aletleri verilmektedir. Bu da makineleşmeyi artırmakta ve daha çok tarlanın tarım için kullanılmasına imkân vermektedir. Bir taraftan daha çok ürün elde edildiği için zenginlik artarken bir taraftan da kişilerin işsiz kalmasına sebep olmaktadır. Bu durum elinde göç edecek parası olmayanlara para veya göç sonrası desteğe ihtiyacı olanlara destek sağlama imkânı sağlamaktadır.

1.4.2. Güvenlik Sorunu

Kamu yatırımları güvenlik sağlamaya yönelik hem doğrudan etkisi hem de dolaylı etkisi bulunmaktadır. Güvenlik güçlerine yapılan yatırımlar doğrudan etkiyi temsil ederken altyapı hizmetleri, eğitim, sağlık vb. hizmetler ise dolaylı yollardan güvenliği sağlamaya yönelik kamu yatırımlarıdır. Yatırım teşvikleri ise sosyal ve ekonomik gelişmişliğe katkı sağlayarak güvenlik için dolaylı etki oluşturabilir. Köylerde kamu yatırım tahsisleri ve yatırım

teşviklerinin çok sınırlı olması zorunlu göçün köylerde yoğunlaşmasının önemli etkenlerinden biridir denilebilir.

Bu bölgede suç oranları Türkiye'nin suç oranlarına göre daha düşük seyretmektedir (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/tabloOlustur.do>). Bunun için bu bölgedeki insanların güvenlikten dolayı göç etmesi düşük bir ihtimaldir. Ancak siyasi gerginlik ve kayıtlara geçmeyen baskılar yüzünden birçok kişinin göç ettiği söylenebilir. Sivil toplum kuruluşu temsilcileri ile yapılan görüşmelerde neredeyse Ağrı ilinin her ilçesinin birkaç köyünde zorunlu sebeplerden dolayı göç edenler olduğu tespit edilmiştir. 2013 yılında gerçekleştirilen barış sürecinin tesirlerini ölçmek için henüz çok erken görünmektedir. Ancak Ağrı ili için yapılan araştırmada bu bölgede göç edenlerin göç etme nedenleri arasında terörden dolayı göç edenlerin oranı oldukça düşüktür. İlk altı neden arasına girememektedir (Kapu ve diğerleri, 2012). Her ne kadar Ağrı ilinde göç edenler arasında zorunlu sebepten dolayı göç edenler az olsa da zorunlu göçe maruz kalanlar özellikle araştırılıp ortaya çıkarılma ihtiyacı görülmektedir.

1.4.3. Düşük Gelir

Ağrı iline yönelik yapılan araştırmalarda birçok yönden Ağrı ilinin geri kaldığı görülmektedir. Sosyo-ekonomik gelişim endeksinde Ağrı ili 1996 yılında 74., 2003 yılında 80. ve 2011 yılında ise 79. sıradadır (SERKA, 2013:4). İlin başlıca gelir kaynakları tarım, hayvancılık, sınır ticareti ve turizmdir (BSTB, 2013:25). Geleneksel tarımın etkisi ile tarımla bağlantılı sanayi şirketlerinin sayısı fazlalığının yanı sıra ticari anlamda da tarım işletmelerinin baskın olduğu söylenebilir. Tarımın sektörünün yanında hizmet sektörü de diğer sektörlerle göre daha fazla görülmektedir.

Tarım ve hizmet sektöründe kayıt dışılık fazla olabilir. Özellikle tarımda son yıllarda geliştirilen kayıt altına alma projeleri kayıtlı tarıma geçmede önemli bir çalışma olabilir. Bu durumda özellikle desteklemek için verilen hibeler ileride vergilendirmenin de yolunu açabilir. Tarımda geleneksel yöntemden işletme yöntemine geçiş sonraki yıllarda beklenebilir. İşletme yöntemine geçiş kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlayabilir ve bu durum, bölgede yaşayanların gelirinin artmasına sebep teşkil edebilir.

Rekabet endeksinde illerin alt endekslerindeki durumuna ilişkin 2009 yılına ait verilerde Ağrı ili ekonomik etkinlik ve canlılık sıralamasında 81., emek piyasasında 80., yaratıcılıkta 80., insan sermayesinde 76., fiziki altyapıda 81., sosyal sermayede 80. ve toplam rekabet endeksinde 80. sırada yer almaktadır (SERKA, 2013). Bu verilere bakılarak, yıllardır uygulanan birçok yatırım teşviki ve kamu yatırımının Bu İl'e önemli ölçüde katkı yapmadığı söylenebilir. Kamu yatırımlarının ve yatırım teşviklerinin gözden geçirilmesi gerektiği düşünülebilir.

Tablo-12: Bölgesel Gayri Safi Katma Değer 2011

Bölgeler	Gayri Safi Katma Değer	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Kişi Başı Gayri Safi Katma Değer (TL)	Kişi Başı Gayri Safi Katma Değer (\$)
TR	1.150.453.139	103.635.252	316.326.396	730.491.491	15500	9244
TRA2	7.685.179	1.906.694	1.076.938	4.701.548	6708	4001
TR10	312.437.660	621.756	85.466.006	226.349.898	23247	13865
TR31	75.922.162	4.130.240	20.418.621	51.373.300	19187	11443
TR41	73.528.126	4.081.989	30.195.380	39.250.757	20332	12126
TR42	72.270.948	4.969.009	26.063.105	41.238.834	22028	13138
TR51	99.304.709	2.802.189	25.533.418	70.969.102	20554	12259

TR: Türkiye; TR10: İstanbul; TR31: İzmir; TR42: Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova; TR51: Ankara; TR41: Bursa, Eskişehir, Bilecik; TRA2: Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan

İllerin Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla Bilgileri 2001

Türkiye ve İller	Cari Fiyatlarla GSYİH (TL)	Cari Fiyatlarla İllerin Payı (%)	Cari Fiyatlarla Gelişme Hızı (%)	Cari Fiyatlarla GSYİH(\$)	1987 Fiyatlarıyla a GSYİH	Sabit Fiyatlarla İllerin Payı	Sabit Fiyatlarla Gelişme Hızı	Kişi başı GSYİH (\$)
Ağrı	368208064	0,2	35,3	304	175286	0,2	-4,7	568
Ankara	13536639054	7,6	30,5	11175	8471367	7,7	-11,3	2752
Bursa	6510049421	3,6	42,1	5374	4601273	4,2	-8,3	2507
İstanbul	38009832512	21,3	38,0	31378	23607618	21,5	-10,2	3063
İzmir	13382809692	7,5	47,2	11048	8381585	7,6	-7	3215
Kocaeli	9160148390	5,1	61,7	7562	5035541	4,6	-3,6	6165
Türkiye	178412438499	100,0	43,2	147285	109885336	100,0	-7,5	2146

Kaynak: TÜİK. 2011. İllerin Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla ve Bölgesel Gayri Safi Katma Değer Bilgileri.

Ağrı ilinde yaşayanların gelirleri daha önceki yıllara göre artmış görünmektedir. Ama bu artış Türkiye ortalamasının devamlı altında kalmıştır. Türkiye gelişirken bu bölge de gelişmektedir ancak bu bölgenin gelişmesi devamlı alt kategoride devam etmektedir. Kamu yatırımlarının ve yatırım teşvik belgelerinin gelirin artmasında katkısı olmuştur denilebilir fakat bu katkı çok sınırlı görülmektedir.

Ağrı'da ticari hayat kısmen hareketlidir. Özellikle Ağrı ilinde İran'a açılan Gürbulak sınır kapısının olması Ağrı'da ticari hayatı canlandırmaktadır. Ağrı'da ticaret hayatına etki eden başlıca kuruluşlar; Ağrı ve Doğubayazıt Ticaret ve Sanayi Odası, Ağrı Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği bünyesinde faaliyet gösteren 15 meslek odası ve çeşitli alanlarda faaliyet gösteren kooperatiflerdir. İl genelinde 8403 şirket mevcut olup, bunların 6462'si şahıs şirketi, kalan 1941 adet ise sermaye şirketleridir (BSTB, 2013:25).

Ağrı ilinden diğer illere canlı hayvan ve hayvansal ürünler, yeşil mercimek, buğday ve ot satılmakta; karşılığında sebze-meyve, nebati yağlar, giyim eşyası, sanayi ürünleri, dayanıklı tüketim malları ile bazı hububatlar satın alınmaktadır. İl ticaret hasılasının % 45'ini toptan ve perakende ticaret, % 55'ini ise otel ve lokanta hizmetleri oluşturmaktadır (BSTB, 2013:25).

Ağrı ili sanayi şehri değildir denilebilir. Çünkü bu ilde sanayi siciline kayıtlı işletme sayısı sadece 59'dur. Türkiye genelindeki toplam sanayi işletmeleri sayısı içerisinde oranı %0,1'dir. Doğu Anadolu bölgesi içerisinde ise %3 orana sahiptir. Sanayi işletmelerinin sektörel dağılım ise gıda ürünleri imalatı %53, diğer madencilik ve taş ocakçılığı %15, tekstil ürünleri imalatı %7, deri ve ilgili ürünlerin imalatı %5, kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı %5 ve geriye kalan %15'ini ise yedi ayrı sektör oluşturmaktadır. Bu oranlara bakıldığında sanayi bakımından çok geri olduğu söylenebilir. Yani tarımla geçimini sağlayanların oranı oldukça yüksektir. Mevcut sanayi ise tarım ve hayvancılığa bağlı olarak gelişmiştir. 1991 yılında kurulan sadece bir OSB bulunmaktadır. 2010 yılında tamamlanan OSB'de 50 kişi istihdam edilmektedir. Tam kapasite çalışması durumunda 3282 kişinin istihdam edileceği düşünülmektedir. Ağrı ilinin ilçelerinin birçoğunda da sanayi siteleri bulunmaktadır. 1991 yılında faaliyete geçen Doğubayazıt sanayi sitesinde işyeri sayısı 100'dür bunlardan 80'i dolu 20'si ise boştur. 1997 yılında faaliyete geçen Ağrı-Merkez sanayi sitesinde işyeri sayısı 312'dir ve hepsi doludur. 2009 yılında faaliyete geçen Eleşkirt sanayi sitesinde işyeri sayısı 50, dolu olan 25, boş olan ise 25'tir. 2006 yılında faaliyete geçen Patnos sanayi sitesinde işyeri sayısı 90, dolu işyeri sayısı 87, boş olan ise 3'tür. 2013 yatırım programında Diyadin ve Tutak ilçelerinde küçük sanayi sitelerinin yapımı yer almaktadır. Bu kapsamda Diyadin'de 100 işyeri ve altyapı, Tutak'ta ise 50 işyeri ve altyapı yatırımı için ödenek ayrılmıştır (BSTB, 2013:25-29; Yıldırım, 2014:51-53).

Bu bölgenin diğer bölgelere göre geri kalması göçün artmasında önemli bir etken olabilir. Çünkü kişiler daha yüksek gelir elde edebilecekleri yerlere göç etme eğilimindedirler. Kişiler kendi durumlarını önceki yıllar ile kıyaslamaktan daha çok şimdiki durumda diğerleri ile kıyaslama yoluna gidebilirler ki bu gayet doğaldır. Bu kıyaslamaya iletici faktörler büyük katkı sağlayabilir. Mesela; TV, telefon ve internet yolu ile farklı bölgelerde yaşayanların ne kadar gelir elde ettiklerini bireyler kolayca öğrenebilmektedir. Diğer taraftan kişilerin gelirlerinin önceki yıllara göre iyi olması da göçün maliyetini karşılama yönünden önemli bir faktör olabilir. Göçlerin büyük maliyeti vardır ve bu maliyet gelir yükseldikçe daha kolay karşılanabilmektedir.

1.4.4. İstihdam Sorunu; İşsizlik

Ağrı ilinde yaşayanların en büyük sorunu istihdam olabilir. Bu bölgede işsizlik verileri gerçeği tam yansıtmamaktadır. Çünkü bu bölgede gizli işsizlik çok fazladır. Tarım dışı işsizlik oranı bunu kısmen gösterse de gerçek daha vahimdir. Bu bölgenin TÜİK verilerine göre nerede ise yarısı kırsal bölgelerde oturmaktadır. Kırsal bölgelerde oturmalarından dolayı işsizlik verilerinde kayıtları bulunmamaktadır. Bu bölgede köylerde yaşayanların çoğu çalışma çağındaki nüfustan oluşmaktadır (TÜİK, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/iscucuapp/iscucu.zul>, 17,09,2014).

Tablo-13: 2013 İşgücü İstatistikleri (000)

Bölgeler	TR10	TR31	TR42	TR51	TR41	TRA2	TR
Kurumsal Olmayan Çalışma Çağındaki N	10.046	3.200	2.705	3.748	2.956	708	55.608
İşgücü	5.248	1.790	1.486	1.856	1.490	413	28.271
İstihdam Edilenler	4.658	1.514	1.340	1.667	1.385	385	25.524
Zamana Bağlı Eksik İstihdam	30	21	10	23	6	21	567
Yetersiz İstihdam	36	122	40	13	7	8	460
İssiz	589	276	146	190	105	28	2.747
İşgücüne Katılma Oranı %	52,2	55,9	54,9	49,5	50,4	58,3	50,8
İşsizlik Oranı %	11,2	15,4	9,8	10,2	7,0	6,7	9,7
İstihdam Oranı %	46,4	47,3	49,5	44,5	46,9	54,4	45,9
İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus	4.799	1.410	1.219	1.892	1.466	295	27.337

TR: Türkiye; TR10: İstanbul; TR31: İzmir; TR42: Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova; TR51: Ankara; TR41: Bursa, Eskişehir, Bilecik; TRA2: Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan

Yıl	İstihdam Verileri	Ağrı	İstanbul	İzmir	Kocaeli	Bursa	Ankara
2013	İşgücüne Katılma Oranı (%)	57,1	52,2	55,9	54,8	51,4	49,5
	İşsizlik Oranı (%)	6,8	11,2	15,4	10,1	6,6	10,2
	İstihdam Oranı (%)	53,2	46,4	47,3	49,2	48	44,5
2012	İşgücüne Katılma Oranı (%)	52	51,1	53,2	52,7	50,4	48,5
	İşsizlik Oranı (%)	8	11,3	14,8	11,1	7,1	9,5
	İstihdam Oranı (%)	47,9	45,3	45,3	46,8	46,8	43,9
2011	İşgücüne Katılma Oranı (%)	52,4	48,8	53,3	52,7	50,5	47,5
	İşsizlik Oranı (%)	10,9	11,8	14,7	13,1	7,5	9,4
	İstihdam Oranı (%)	46,7	43,1	45,5	45,8	46,7	43
2010	İşgücüne Katılma Oranı (%)	48,5	47,8	50,1	48,2	48,4	46,7
	İşsizlik Oranı (%)	11,7	14,3	15,1	13,8	10,5	12,1
	İstihdam Oranı (%)	42,8	41	42,5	41,6	43,3	41,1
2009	İşgücüne Katılma Oranı (%)	48	46,7	46,6	47	49,4	44,9
	İşsizlik Oranı (%)	10,1	16,8	16,2	17	14,7	13,6
	İstihdam Oranı (%)	43,2	38,8	39	39	42,1	38,8
2008	İşgücüne Katılma Oranı (%)	49,4	46,5	45,2	46,3	50,2	45
	İşsizlik Oranı (%)	6,5	11,2	11,8	11,6	10,8	11,8
	İstihdam Oranı (%)	46,2	41,3	39,9	40,9	44,8	39,7

Kaynak: TÜİK. İşgücü İstatistikleri. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul>, 17,09,2014

Ağrı ilinde genel işsizlik ve istihdam verileri iyi görünmektedir ve Türkiye geneline yakındır. İstihdam oranında sürekli dalgalanmalar olmakla birlikte Ağrı ilinin en çok göç verdiği illerden daha iyi verilere sahip görünmektedir. Ancak iş görüldüğü gibi değildir. Tarımdaki işsizlik oranlarına bakıldığında durum kısmen daha net görünebilir. Tarım dışı işsizlik oranı

diğer işsizlik oranına göre nerede ise iki katına yakındır. Köylerde oturanlar tarımda çalışmış gibi görünmelerinden dolayı işsiz statüsünde değerlendirilmemektedir ve onlar gizli işsiz durumundadır. Ağrı ilinde köyde oturanların nüfusu şehirde oturanlara çok yakındır. 2009 yılı verilerine göre tarımın istihdamdaki oranı %64 civarındadır. Tarım sektörü bölgedeki genel işsizlik oranlarını emmekte genel işsizlik oranını neredeyse yarıya kadar indirmektedir.

Bu bölgede kayıt dışılığın fazlalığından da bahsedilebilir. Kayıt dışı çalışmanın yaygın olduğu SGK verilerinden anlaşılabilir. Sosyal güvenlik kapsamında aktif çalışan kişi sayısı 46 bin civarındadır. Bu sayının nüfusa oranı ise yaklaşık %8'dir. Sosyal güvenlik kapsamında emekli aylığı alan kişi sayısı 17 bindir. Toplam nüfusa oranı yaklaşık %3'tür. Sosyal güvenlik kapsamında bakmakla yükümlü tutulanların (yararlanıcıların) sayısı ise 196 bindir (SGK-Ağrı, 2014).

Ağrı ilinde sanayi siciline kayıtlı işletmelerde çalışanların toplam sayısı 1147'dir. Ar-ge birimi bulunan işletme sayısı 5 ve buralarda istihdam edilen kişi sayısı 14'tür. Çalışanların %62'si gıda ürünleri imalatında, %17'si ise diğer madencilik ve taşocaklığı sektöründe istihdam edilmektedir. Sanayi işletmelerinin %56'sı mikro, %40'ı küçük, %2'si orta ve %2'si büyük ölçeklidir. Personel sayısı bakımından büyük işletmeler şunlardır: a) Ağrı Şeker Fabrikası A.Ş., b) Mek Turizm İnşaat Taahhüt ve Ticaret Ltd. Şti, c) Et ve Süt Kurumu Ağrı Et Kombinasyonu Müdürlüğü, d) Alptaş İnşaat Turizm Tekstil Enerji Dış Ticaret Sanayi Ticaret Ltd. Şti, e) NESCE İnşaat Enerji ve Ticaret A.Ş.'dir (BSTB, 2013:25-29; Yıldırım, 2014:51-53-54). İl'de bulunan Ağrı Şeker Fabrikası ve Et-Süt Kurumu Ağrı Et Kombinasyonu istihdam ve şehrin kalkınması bakımından büyük önem taşımaktadır. Şeker Fabrikası'nda yaklaşık 35 memur, 298 işçi, 94 geçici işçi olmak üzere toplam 427 çalışanı bulunmaktadır. Et Kombinasyonu'nda ise 14 memur, 47 kadrolu işçi, 12 taşeron firması işçisi çalışmaktadır (TŞFAŞ, 2014).

Kamu yatırımları ve yatırım teşviklerinin işsizlik için katkısının sınırlı olduğu görülmektedir. Çünkü işsizlik verilerinde gözle görülür bir iyileşme bulunmamaktadır. Her ne kadar yatırımların sebep olduğu istihdam sayısı bir katkı sağlasa da çalışma çağındaki nüfusun sayısı düşünüldüğünde bu sayı çok cılız kalmaktadır.

Ağrı'dan işsizlik nedeni ile göç edenlerin diğer illerde yansımaları çeşitli şekillerde görülebilir ve göçün ekonomik ve sosyal yapıya etki etmesi beklenebilir. Çünkü göçler, işgücü piyasalarını etkileme gücüne sahiptir. Çoğu kişi gittiği yerde bilgi ve teknolojiye hızlı gelişmelere ayak uyduramadığından ya marjinal sektörlerde görev alır ya da işsizlere katılır. Kişilerin köylerden göç etmesi, ya da herhangi bir mesleğe sahip olmaması onların kayıtlı sistemin dışında çalışmalarına sebebiyet vermektedir. Kayıtlı sistemde yer alanlar genelde hizmet sektöründe, inşaat sektöründe çalıştığı tahmin edilebilir.

1.4.5. Kentsel Hizmetlerin Azlığı

Kentsel hizmetlerden kasıt altyapı, okul, hastane vb. hizmetlerdir. Bu hizmetler kişi başına düşünüldüğünde fazla görünebilir. Ancak şehir nüfusunun gelişmiş illere göre yoğun olmaması kişi başı kamu yatırımlarının fazla olmasında etken sahibidir denilebilir.

İlde kanalizasyon sistemi eski ve yetersizdir. Yağmur suyu tahliyesi merkez ilçe dışında diğer ilçelerde bulunmamaktadır. Merkez ilçede ise sadece ana arterlerde yağmur suyu tahliye edilmektedir. Elektrik hatları eski olduğu için elektrik kesintisi sık sık oluşmaktadır. Doğalgaz hattı yalnızca şeker fabrikası ve üniversitenin yeni kampüsünde kullanılmaktadır. Isınma kalitesiz kömürle sağlandığı için hava kirliliği yaşanmaktadır. Çöp toplama hizmetleri düzenli gerçekleştirilmemekte, atık su arıtma sistemi ile tıbbi atıklar için çöp depolama alanları bulunmamaktadır. 2008 yılında açılan katı atık depolama tesisi bulunmaktadır (Yıldırım, 2014:237-238).

Şehirlerin altyapı hizmetleri köylere göre daha iyi olmaktadır. Bu altyapı hizmetleri şehirden şehre fark edeceği gibi kırdan kıra da fark etmektedir. Su, yol, kanalizasyon, elektrik vb. altyapı hizmetleri göçü yönlendirmede önemli etkiye sahiptir denilebilir. Kamu yatırımları ve yatırım teşvikleri bir yandan göçü azaltma amacındayken diğer yandan da kırdan kente göçü zaruri hale getirmektedir. Kamu hizmetlerinin ve yatırım teşviklerinin çoğunluğunun şehir merkezlerinde olması buna güçlü bir kanıttır.

Tablo-14: 2013-14 Öğretim Yılında Türkiye Geneline ve Ağrı İlinde Bir Dersliğe ve Bir Öğretmene Düşen Öğrenci Sayıları

	Ağrı		Türkiye	
	A*	B**	A*	B**
Okul Öncesi	24,101	22,456	20,994	16,730
İlk Okul	22,574	28,127	22,913	19,327
Orta Okul	75,195	30,689	42,616	19,509
Orta Öğretim Toplamı	47,720	28,849	38,561	19,452
Genel Orta Öğretim	41,349	32,274	45,059	24,765
Meslek ve Teknik Orta Öğretim	58,872	25,463	33,050	15,586

*A: bir dersliğe düşen öğrenci sayısı; öğrenci sayısı/derslik sayısı

**B: bir öğretmene düşen öğrenci sayısı; öğrenci sayısı/öğretmen sayısı

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı. 2014. Milli Eğitim İstatistikleri; Örgün Eğitim 2013-14. Strateji Geliştirme Başkanlığı

Yukarıdaki rakamlara bakıldığında Türkiye geneli ile Ağrı ili verileri arasında genel anlamda önemli bir fark görünmemektedir. Ancak ortaokul kısmında büyük fark bulunmaktadır. Sistem değişikliğinin bu kısım için etki ettiği düşünülebilir. Son dönemde (Eylül 2014 tarihinde) atanan öğretmenlerle bu açığın kapanabileceği tahmin edilmektedir.

Kırsal bölgelerdeki eğitim hizmetinin nitel ve nicel yönden gelişmemiş olması kişileri göç etmeye sevk edebilir. Kamu yatırımlarında her ne kadar eğitime ayrılan bütçe fazla olsa da gerek öğretmenleri hızlı sirkülasyonu gerekse yetersizliği yüzünden önemli bir sorun olarak görünmektedir. Birçok kişi çocuklarına daha iyi eğitim vermek için kırsal bölgelerden veya küçük şehirlerden büyük şehirlere göç etmektedir. Kendisi öğrenim göremediği için büyük sıkıntılar yaşadığını kavrayanlar ve öğrenimin getirmiş olduğu statü çoğu kişiyi öğrenimin daha iyi olduğu şehirlere yönlendirmektedir.

Kırsal bölgede hastanelerin uzak olması özellikle yaşlı kişiler için önemli göç sebebi oluşturur. Kırdaki ulaşımın kısıtlılığı da uzaklık kadar göçe etki etmektedir. Kamu

yatırımlarının genelinin şehirlere yapılması ve aynı zamanda yatırım teşviklerinin de şehre yakın yerlerde faaliyette bulunması kişileri kırdan şehre göçe zorlamaktadır.

Tablo-15: İller Göre Bazı Sağlık Göstergeleri, Türkiye, 2012

İller	Ağrı	İstanbul	İzmir	Kocaeli	Bursa	Ankara	Türkiye
Toplam Hekim*	526	32312	10661	3013	17529	4848	151176
Bin Kişiye Düşen Hekim	1	2,2	2,6	1,8	6,4	0,9	2
Ebe ve Hemşire Sayısı	933	26524	11041	3993	15896	6686	188372
Bin Kişiye Düşen Ebe ve Hemşire	1,6	1,8	2,7	2,4	5,8	1,3	2,5
Diğer Personel	529	15475	6226	2367	11449	3784	122663
Kişi Başı Diğer Personel	1	1,1	1,5	1,4	4,2	0,7	1,6
Hastane Sayısı	11	223	56	24	40	80	1483
Yatak Sayısı	796	32235	11414	3887	6609	18608	200072
10000 Kişiye Düşen Yatak Sayısı	14,4	23,3	28,5	23,8	24,6	37,5	26,5
Nitelikli Yatak Sayısı	318	14770	3780	2186	2843	6246	83906
Yoğun Bakım Yatak Sayısı	41	4626	1391	531	803	1942	23606
Aile Hekimliği Birim Sayısı	148	3624	1136	427	738	1292	20811
Aile Hekimi Başına Düşen Nüfus	3732	3823	3526	3828	3643	3843	3634
112 İstasyon Sayısı	8	183	90	23	50	121	1863
112 İstasyon Başına Düşen Nüfus	69051	75709	44505	71074	53763	41038	40594
112 Ambulans Sayısı	33	280	130	59	61	154	3346
112 Ambulans Başına Düşen Nüfus	16740	49481	30811	22707	44068	32244	22602

*Toplam hekim sayısı: uzman hekim, pratisyen hekim, asistan hekim ve diş hekiminden oluşmaktadır.

Kaynak: Sağlık Bakanlığı. Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2012. Sağlık İşleri Genel Müdürlüğü.

Kamu yatırımlarından ve hizmetlerinden en önemlilerinden birisi de sağlık sektörüdür. Yukarıdaki tablolara bakıldığında sağlık sektörü yönünden Ağrı ilinin gelişmediği söylenebilir. Eğitim sektöründe yaşanan sorunların benzeri sağlık sektöründe yaşanmaktadır. Hastanelerdeki yatak sayılarının ve personelin azlığı, makine ve teçhizatın yetersizliği, atanan hekimlerin geri dönme isteği, görev yapan hekimlerin genelde ilk görev yaptığı yer olması sağlık hizmetlerinin tam anlamı ile yapılmasına mani olabilmektedir. Diğer önemli bir konu ise sağlık sektöründe özel hastanelerin sayısının az olmasıdır. Bölgede gelir durumunun yetersizliği özel hastanelerin gelişmesine olumsuz etki ettiği düşünülebilir. Devlet hastanelerindeki sorunların benzerleri özel hastanelerde de yaşanmaktadır.

Türkiye’de uygulanan kamu yatırımları ve yatırım teşvikleri uygulaması kısmen doğudan batıya göçü azaltmış gibi görülmektedir ama asıl önemlisi kırdan kente göçü doğu illerinde hızlandırmaktadır. Belki bilinçli belki de bilinçsizce bu yatırım teşvikleri ve kamu yatırımları kırdan kente göçü büyük ölçüde teşvik etmektedir.

1.5. Kamu Yatırımı ve Yatırım Teşviklerinin Göçün İletici Etkenlerine Tesiri

Göçün iletici etkenlerini ulaşım ve iletişim araçları oluşturmaktadır. Bu her iki araç ta göçün önündeki engelleri azaltmaktadır ki bu engeller; mesafenin uzaklığı ve göç edilecek yer hakkındaki bilgi eksikliğidir.

Daha öncesinde göç etmiş kişiler akrabaları ile sürekli iletişim halinde oldukları bilinmektedir. Göç edenlerle göç etmeye aday kişiler arasındaki iletişim telefon, internet vb. araçlarla olurken bir araya gelmelerinde yolların ve araçların etkisi büyüktür. Ulaşım araçları bir yandan kişilerin daha kolay görüşmesini sağlarken bir yandan da kişilerin göç etmesini kolaylaştırmaktadır. Kamu yatırımları ile yollar, hava limanları yapılması uzun mesafelerin kısa zamanda gidilmesini sağlamaktadır. Bir taraftan göç konusunda bilgi almak zor olmaktan çıkıp risk azalırken diğer yandan göçün engelleri olan mesafelerin aşılması zorlukları aşılmaktadır.

Türkiye genelinde karayolu ile ulaşımın sağlanamadığı köy neredeyse yok gibidir. Her köye kılcal damarlar gibi ulaşım ağı sağlanmıştır. Özellikle Ağrı ili uluslararası yol üzerinde olduğu için ulaşımı açısından sorunları azdır. Ağrı ili Merkezi, Eleşkirt, Taşlıçay, Diyadin, Doğubayazıt ilçeleri uluslararası karayolunun üzerinde kurulmuştur. Diğer ilçeleri Hamur, Tutak ve Patnos ise Van il yolu üzerindedir. Dolayısı ile Ağrı ilinde ulaşım sorunu köylerde kısmen yaşanabilir. Havayolu limanı ise açıktır. İstanbul ve Ankara'ya düzenli seferler bulunmaktadır. Raylı sistem Ruslar tarafından işgal sırasında kurulsada daha sonraki yıllarda kullanılmadığından bugün izine rastlamak güçtür (Kaya, 2001). Ancak Erzurum'un Horasan ilçesinde raylı sistem bulunmaktadır ve Ağrı ili merkezine yaklaşık 100 km uzaklıktadır.

2. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ağrı ili için kamu yatırımları bazı yıllarda düşüş olsa da miktar olarak artış göstermiştir. Özellikle ilk yıllar son yıl verileri arasında büyük bir artış olduğu gözlenmektedir. Yatırım teşvik belgelerinde ise 2010 yılından sonra ciddi artış söz konusudur. Göç verilerine bakıldığında artış devam etmektedir. Özellikle köylerden şehirlere akınlar gerçekleşmekte köy nüfusu sürekli azalmaktadır. Ayrıca 2011 yılına kadar artarak devam eden Ağrı ili nüfusu bu yıldan sonra azalmaya başlamıştır.

Haberleşme araçlarının ve ulaşımındaki gelişmelerin sonucu bu bölgedeki insanların göç etme olasılıkları yüksek görülebilir. Buna ilaveten iklim şartlarının zor olması, köylerinin dolu olması ve köylerden şehirlere nüfus akımının bu dönemde yaşanması göçlerin artarak devam edeceğinin belirtisi olabilir.

Kamu yatırımı ve yatırım teşvik belgelerinin artışına göre istihdamın artması, göçlerin azalması sınırlı kalmıştır. İşsizlik verilerinin azalmaması daha önce köyde çalışıyor görünen nüfusun şehre geldiğinde işsiz kalmasından kaynaklanabilir. Bu bölgede işsizliğin daha yüksek görülmesini köyde yaşamın canlılığı örtmektedir. Gelirde kısmi artış yaşansa da ilin rekabet endeksi ve gayri safi katma değeri diğer illere göre çok düşük seyretmektedir.

Bu veriler analiz edildiğinde, kamu yatırımlarının ve yatırım teşvik belgelerinin verimli kullanılmadığı ortadadır. Kamu yatırımlarını ve yatırım teşvik belgelerini verirken bunun

yanında verimli kullanılması için de gerekli tedbirler alınmalıdır ya da sübvansiyon gibi farklı teşvik sistemleri uygulanmalıdır.

Bu bölgedeki insanlar tarımla uğraştıkları için genelde tarıma yönelik teşviklerden yararlanmaktadırlar. Ancak bu bölge tarıma çok elverişli değildir. İklimin soğuk olması birçok ürünün yetişmesine engel teşkil etmektedir. Yatırım teşviklerinin tarım dışı sanayi işletmelerini desteklemeye yönelik olması sektör dönüşümü için daha faydalı olabilir. Yani bu ilde otomotiv sanayi üretimi yapmak daha kazançlı görülebilir. Çünkü bu il, sanayi toplumuna geçmeden sanayi ötesi topluma geçişi gerçekleştirmesi zor görünmektedir. Özellikle nitelikli eleman açısından düşünüldüğünde durum daha net olarak açıklanabilir.

Kamu hizmetler bir yandan bölgenin zenginliğini artırırken diğer taraftan göçleri daha da artıracığı beklenebilir. Dünyada veya Türkiye’de bu bölgenin iklim koşullarına benzeyen yerlerde nüfus yoğunluğunun devamlı az olduğu gözlenmiştir. Burada yapılacak iş bölge halkının refah seviyesini yükseltmektir. Çünkü göçü önlemek olanaksız gibi görülmektedir.

3. KAYNAKÇA

- AGTHİM: Ağrı Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü (2013). *2012 Yılı Çalışma Raporu*. İstanbul Ofset Matbaa ve Reklam Hizmetleri
- Arnold, G. (2011). *Migration: Changing World*. London: Pluto Press.
- BSTB: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2013). *81 İl Sanayi Durum Raporu*. Sanayi Genel Müdürlüğü. Aralık. Ankara
- Çolakoğlu, M. A. (2012). *Ülkemizde Yatırımlara Uygulanana Devlet Yardımları*. Ekonomi Bakanlığı. Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü
- Eser, E. (2011). *Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvik Sistemleri ve Mevcut Sistemin Yapısına Yönelik Öneriler*. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı
- İOM: Uluslararası Göç Örgütü (2009). *Uluslararası Göç Hukuku; Göç Terimleri Sözlüğü*. Ed.: B. Çiçekli
- Jandl, M. (2007). *Innovative Concepts for Alternative Migration Policies : Ten Innovative Approaches to the Challenges of Migration in the 21st Century*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Kapu, H., A. Karakuş, A. Yüce, A. Aykutaalp, D. Özyakışır, S. Yıldız, T. Utkan, Z. Uyanık ve H. Tutar (2012). *TRA2’de Göç Olgusu: Sebep ve Sonuçlar Bağlamında Analitik Bir Araştırma*. Serhat İlleri Kalkınma Ajansı.
- Kaya, F. (2001). *Ağrı Ovası ve Çevresinin Coğrafi Etüdü*. Doktora Tezi, Erzurum
- KB: Kalkınma Bakanlığı (2012). *2012 Yılı Yatırım Programı; Kamu Yatırımlarının İllere Göre Dağılımı*. Ankara.
- Kocaman, T. (2008). *Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri 1965-2000*. Ankara.
- Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Programı (2009). *Türkiye’den Yurtdışına Yönelen Göç Hareketleri Üzerine Briefing*. No:2-2009.
- Larrison, J. S. ve Edmundo, M. M. (2010). *Migration and Poverty : Towards Better Migration Opportunities for the Poor*. World Bank Publications

- MEB: Milli Eğitim Bakanlığı (2014). *Milli Eğitim İstatistikleri; Örgün Eğitim 2013-14*. Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- SERKA: Serhat Kalkınma Ajansı (2013). *Ağrı'nun Sosyo-Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları*. Serhat Kalkınma Ajansı Ağrı Yatırım Destek Ofisi
- SGK: Sosyal Güvenlik Kurumu (2014), *Ağrı Sosyal Güvenlik İl Müdürlüğü- Ağrı İli Sosyal Güvenlik İstatistikleri*
- SB: Sağlık Bakanlığı (2013). *Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2012*. Sağlık İşleri Genel Müdürlüğü.
- TŞFAŞ: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Bilgi İşlem Daire Başkanlığı (2014). *Ağrı Şeker Fabrikası İstatistikleri*.
- Tutar, H. E. Demir, G. Elyıldırım, İ. Boztemir ve M. Sarışen (2012). *Kars'ın Sosyo-Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları*. Serhat İlleri Kalkınma Ajansı.
- TÜİK (2013). *Seçilmiş Göstergelerle Ağrı*, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası
- Tümertekin, E. (1984). *Beşeri Coğrafyaya Giriş*. Erenler Matbaası, İstanbul
- Yıldırım, K. (2014). *Nuh'un Şehri: Güneşi Kucaklayan Ağrı*. Ağrı İlinin Turizm Potansiyeli. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi 1. Araştırma Proje Yarışması Eserleri, İbrahim Çeçen Vakfı Yayınları, pp. 9-279

İNTERNET KAYNAKLARI

- DB: Dünya Bankası (2013). *Dünyada Göç: Göç ve Para Transferleri*. (<http://econ.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTDEC/EXTDECPROSPECTS/0,,contentMDK:21352016~pagePK:64165401~piPK:64165026~theSitePK:476883,00.html,01,07,2014>)
- EB: Ekonomi Bakanlığı (2013). *01.01.2001 - 08.07.2013 Tarihleri Arası Yatırım Teşvik Verisi*. <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=EE7EE7B1-D8D3-8566-45201CE77E5F0FDD,12,07,2014>)
- İğdir Valiliği (2013). *Yeni Yatırım Teşvikleri ve İğdir'a Yatırım*. (http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=3&ved=0CFoQFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.igdir.gov.tr%2Fortak_icerik%2Ffigdir%2FI%25C4%259EDIR%2520A%2520YATIRIM%2FIGDIR'A%2520YATIRIMpdf.pdf&ei=45g0Uc3IDMWctAaGj4EI&usq=AFQjCNEuGnCW-tsntPdIpQBS5fHarq2ewg,12,11,2013)
- TÜİK. *ADNKS Verileri*. (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, 05,07,2014)
- TÜİK. *Göç Verileri*. (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>, 05,07,2014)
- TÜİK. *Bitkisel Üretim İstatistikleri*. (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>, 21,06,2014)
- TÜİK. *Doğum İstatistikleri*. (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/demografiapp/dogum.zul>, 07,07,2014)
- TÜİK. *İşgücü İstatistikleri*. (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/isgucuapp/isgucu.zul>, 17,09,2014)
- TÜİK. *Tarım Alet ve Makine Sayıları*. İBBS-Düzye3 (il) (<http://tuikapp.tuik.gov.tr/bitkiselapp/tarimalet.zul>, 19,08,2014)